

УДК 811.14'06:811.161.2]'367.633(045)

СТРУКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ ДВОКОМПОНЕНТНИХ ПРИЙМЕНИКОВИХ ЕКВІВАЛЕНТІВ ПРИЧИНИ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА НОВОГРЕЦЬКІЙ МОВАХ

Канна В. Ю., Хоровець В. Є.
Маріупольський державний університет

У статті досліджено форму вираження прийменникових еквівалентів зі значенням причини в українській та новогрецькій мовах. Сформовано реєстр двокомпонентних прийменникових еквівалентів причини в досліджуваних мовах. Здійснено зіставний аналіз особливостей структури та сполучуваності прийменникових еквівалентів причини в українській та новогрецькій мовах.

Ключові слова: прийменникові еквіваленти, двокомпонентні прийменникові еквіваленти, препозиціоналізація, прийменниково-іменникове походження, сполучуваність.

Kanna V. Yu., Khorovets V. Ye. Structural peculiarities of causal prepositional equivalents in Ukrainian and Modern Greek. The article highlights the problem of peculiarities of two-component causal prepositional equivalent structure and combinability in Ukrainian and Modern Greek. Prepositional equivalents are lexico-grammatical units consisting of two or more components and which correlate to lexical prepositions in terms of their semantic and grammatical properties.

Most two-component causal prepositional equivalents are of deprepositional-denominative origin in both languages under research. There are 12 models of the above mentioned type in Ukrainian and 7 in Modern Greek. All Ukrainian two-component causal prepositional equivalents of deprepositional-denominative origin are characterized by a pre-positive preposition while in Modern Greek there is one prepositional equivalent of the given type with a post-positive preposition.

Almost all primary prepositions participate in the built-up of Ukrainian two-component causal prepositional equivalents of deprepositional-denominative origin.

The comparison of two-component causal prepositional equivalents in Ukrainian and Modern Greek shows that the most productive noun-components in Ukrainian are nouns in the neuter gender while the majority of noun-components in Modern Greek are mostly feminine. The category of case in Ukrainian two-component causal prepositional equivalents of deprepositional-denominative origin is represented by the locative, the accusative, the instrumental and the genitive case. The majority of Greek prepositional equivalents of the given kind are characterized by the noun in the accusative case – 6 units. Unlike Ukrainian, Modern Greek allows a noun in the nominative case as the head of a causal prepositional equivalent.

In addition to causal prepositional equivalents of deprepositional-denominative origin there are also deprepositional-departicipial ones in both contrasted languages: 2 – in Ukrainian and 1 – in Modern Greek; and 1 deprepositional-deadverbial in the Ukrainian language.

Key words: prepositional equivalents, two-component prepositional equivalents, prepositionalization, deprepositional-denominative origin, combinability.

Постановка проблеми та обґрунтування актуальності її розгляду. Протягом останніх років у мовознавчих студіях зростає увага до питань дослідження мовної динаміки на синхронному зрізі, а саме проблем, що стосуються природи перехідних елементів мовної системи, оскільки сучасна лінгвістична думка не прагне до різкого протиставлення синхронії та діахронії. Заміна статичної стадії розвитку мовної системи динамічною викликає нові тенденції, створення нових елементів, які співіснують з уже наявними та конкурують з ними, спричиняючи їх занепад. Яскравим прикладом появи таких нових елементів є прийменникові еквіваленти (далі – ПЕ), тобто утворення, які складаються з двох або більше компонентів, співвідносні зі значенням прийменників та є результатом дії процесу граматикизації. Особливо актуальною в цьому ракурсі постає проблема системних зіставних досліджень структури ПЕ, яких поки в сучасній лінгвістиці немає, що і зумовило актуальність пропонованої розвідки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушення питань, пов'язаних з визначенням статусу ПЕ [3; 4; 7; 9], а також вивченням їхньої структури та сполучуваності [1; 2; 5; 6; 9], переконує у зацікавленні лінгвістів цими конструкціями. Хоча варто відзначити, що більшість науковців фокусуються на одній мові. Тим часом аналізу особливостей форми вираження нарізнооформлених прийменників в кількох мовах у зіставному аспекті все ще не приділено належної уваги. Об'єктом дослідження є двокомпонентні ПЕ причини в українській та новогрецькій мовах.

Формулювання мети і завдань дослідження. Мета пропонованої статті – дослідити особливості структури та сполучуваності двокомпонентних ПЕ зі значенням причини в українській та новогрецькій мовах. Окреслена мета передбачає виконання таких завдань:

1) формування реєстру двокомпонентних ПЕ причини української та новогрецької мов;

2) установа особливостей форми вираження та сполучуваності двокомпонентних ПЕ причини в англійській та новогрецькій мовах;

3) виявлення загальних закономірностей побудови двокомпонентних ПЕ причини в досліджуваних мовах та відмінностей, пов'язаних з граматичною будовою двох мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз форми вираження двокомпонентних ПЕ причини в українській та новогрецькій мовах засвідчив, що більшість таких одиниць має прийменниково-іменникове походження. В українській мові зафіксовано 12 таких моделей, а в новогрецькій – 7, до того ж в українській мові прийменник знаходиться у препозиції до іменника у всіх сполученнях, а в новогрецькій – майже в усіх, оскільки лише в одній двокомпонентній моделі ПЕ причини новогрецької мови прийменник перебуває в постпозиції до іменника. Крім прийменниково-іменникових, серед двокомпонентних моделей на основі ПЕ причини в українській мові трапляються також одна прислівниково-прийменникова та 2 дієприслівниково-прийменникові моделі, а в новогрецькій – одна дієприслівниково-прийменникова. На основі власних спостережень за досліджуваним матеріалом висновок, що майже всі первинні прийменники, які виступають в ролі початкового компонента двокомпонентних моделей ПЕ причини в українській мові, зокрема *в, з/із, за, на, через*, проявляють однакову продуктивність: кожен з них зафіксовано у двох двокомпонентних моделях. Найменш продуктивними виявилися прийменники *перед* і *по*: з кожним з них утворено по одній двокомпонентній моделі.

Прийменник *в* поєднується синтагматичним зв'язком з іменником чоловічого роду в місцевому відмінку множини (N6mpl) та іменником жіночого роду в знахідному відмінку однини (N4fs) при утворенні таких двокомпонентних моделей: Праер – N6mpl, Праер – N4fs від ПЕ *у/в пошуках, у/в силу*, наприклад:

Принаймні працівники правоохоронних органів, котрі в пошуках офісу Infostore ввірвалися спочатку в редакцію «Дзеркала тижня», були з відділу боротьби з торгівлею людьми (1);

Наступне, що треба усвідомити, що в найближчому майбутньому наш вступ в НАТО є неможливим – в силу відомих внутрішніх і зовнішніх причин (1).

Прийменник *з/із* поєднується синтагматичними зв'язками з іменником середнього роду у формі родового відмінка множини (N2npl) та іменником чоловічого роду у формі родового відмінка однини (N2ms) при формуванні двокомпонентних моделей Праер – N2npl та Праер – N2ms на основі ПЕ *з/із міркувань і з/із приводу*, наприклад:

Нині маховик звільнень чиновників із міркувань політичної доцільності знову запрацював (1);

Не говорили на цю тему й на прес-конференції «Ла Страда-Україна», яка відбулася того ж дня і була дана з приводу відкриття електронної гарячої лінії з питань протидії поширенню дитячої порнографії в Інтернеті (1).

Іменник двокомпонентної моделі Праер – N2npl, використаний в множині, не допускає модифікації морфологічних показників. ПЕ *з/із приводу* можна

без втрати значення замінити на прийменник *через*, наявність же відповідника (дублета) з-поміж власне прийменників, який простіше передає відповідну семантику, свідчить про вищий ступінь препозиціоналізації. Характерним для цих моделей є наявність фонетичного варіанта прийменника *з – із*.

Первинний прийменник *за* є початковим компонентом у двох двокомпонентних моделях ПЕ причини прийменниково-іменникового походження української мови, вступаючи у синтагматичний зв'язок з іменною частиною у формі орудного відмінка жіночого роду однини (N5fs) та іменною частиною у формі знахідного відмінка середнього роду однини (N4ns): Праер – N5fs (*за сукупністю*), Праер – N4ns (*за сприяння*):

А статей я останні 15 років написала стільки, що мені Пулітцерівську премію за сукупністю досягнень видати варто (1);

При цьому міський легкоатлетичний манеж Школи вищої спортивної майстерності, де тренувалися українські олімпійці, вже кілька років посіть, за сприяння пана Черновецького, використовується для культових потреб – попри протести громадськості й рішення судових органів ... (1)

Характерним для аналітичного прийменника *за сприяння* є контамінація значення, тобто нашарування семантики причини і способу дії.

Первинний прийменник *на* також фіксується у двох двокомпонентних моделях ПЕ причини прийменниково-іменникового походження. Так, у моделі Праер – N6ms, побудованій на базі ПЕ *на ґрунті*, компонентом розгортання є іменник у формі місцевого відмінка чоловічого роду однини, а у моделі Праер – N6npl, побудованій на базі ПЕ *на правах*, – іменник у формі місцевого відмінка середнього роду множини. Причому одиниця *на правах* містить іменниковий компонент у формі множини та унеможлиблює модифікацію морфологічних показників як у наведеному нижче прикладі, так і в інших контекстах:

З кожним роком все частіше і частіше фіксуються самогубства молодих людей на ґрунті віртуальної залежності (1);

Мільйони економічно невірних селян, які формально значаться власниками земельних паїв, без кредитів, фізичних сил і засобів виробництва, кинуті напризволяще, і десятки реальних, але юридично ще не оформлених, жадібних латифундистів, які експлуатують на правах оренди за безцінь сотні тисяч гектарів земель (1).

Прийменник *через* поєднується синтагматичними зв'язками з іменником чоловічого роду однини у формі знахідного відмінка (N4ms) та іменником жіночого роду однини у формі знахідного відмінка (N4fs) у базових моделях Праер – N4ms (*через брак*) та Праер – N4fs (*через відсутність*), наприклад:

Для його освоєння необхідно не тільки пробурити приблизно 20 глибоких свердловин, проходка яких затримується через брак коштів, а й побудувати 90-кілометровий трубопровід, для якого необхідно близько 10 тис. тонн труб (1);

І через відсутність чітко визначених пріоритетів навряд чи дадуть бажаний середньо- і довгостроковий ефект (1).

Прийменник *перед* зафіксовано лише в одній двокомпонентній конструкції ПЕ причини у поєднанні з іменником середнього роду у формі орудного відмінка однини: *Ρραερ – N5ns (перед лицем)*. У цьому випадку спостерігаємо, з одного боку, генералізацію, тобто зсув від конкретного значення до абстрактного, а з іншого – зазначена одиниця демонструє втрату іменниковим компонентом зв'язку із первинним значенням частини тіла, його десемантизацію і декатегоризацію:

Α ще – ми повинні відкинути племінні (мало-біло-великоруські) забобони, згуртуватися, об'єднатися перед лицем загальної загрози і так далі (1).

У новогрецькій мові прийменникові компоненти шести двокомпонентних моделей прийменниково-іменникового походження є в препозиції до іменників та демонструють однакову продуктивність, тобто вживаються по одному разу. У двох двокомпонентних моделей ПЕ причини прийменниково-іменникового походження *Ρραερ – N2fs*, утворених від *εξ αιτίας* та *λογω (της) ελλειψης*, прийменники *εξ* та *λογω* поєднуються з іменниками жіночого роду у формі родового відмінка однини. ПЕ *λογω (της) ελλειψης* дозволяє модифікацію артикля, тобто може вживатися як з артиклем, так і без нього, що свідчить про нижчий ступінь зв'язності цього ПЕ:

Οι μαθητές του Ασβεστοχωρίου εδώ και 10 χρόνια κάνουν μαθήματα σε νοικιασμένα καταστήματα με βαμμένα τζάμια δίπλα στο δρόμο και η προοδευτική αύξηση των μαθητών όλα αυτά τα χρόνια αντιμετώπιστηκε με δύο αίθουσες προκάτ που τοποθετήθηκαν στο διπλανό πάρκο, καθώς οι εργασίες κατασκευής σχολείου στο Ασβεστοχώρι, λόγω έλλειψης χρημάτων, έχουν διακοπεί από πέρυσι (2);

Το εγχείρημα έφτασε ένα βήμα πριν από την ακύρωση του λόγω της έλλειψης χρημάτων και βοήθειας από κεντρικούς φορείς, αλλά σώθηκε τελευταία στιγμή χάρη στην παραλαβή ενός μέρους της-καθυστερημένης-επιχορήγησης από το υπουργείο Πολιτισμού (2).

Проте аналіз фактичного матеріалу продемонстрував набагато вищу частотність вживання варіанта без артикля ПЕ *λογω (της) ελλειψης*, тобто варіант без детермінанта витісняє варіант з детермінантом, у чому, з одного боку, простежується прояв мовної економії, а з іншого – поступове наближення зазначеного ПЕ до повносу прийменників.

Новогрецькі прийменники *προς, εν, επι* фіксуються по одному разу в ролі початкового складника двокомпонентних моделей прийменниково-іменникового походження, елементом розгортання яких є іменник жіночого роду однини знахідного відмінка – *Ρραερ – N3fs*, утворених від *προς τιμη(ν), εν αναμονη* та *επ' ευκαιρία*:

Πριν από το δείπνο το οποίο παρέθεσε ο κ. Αβραμόπουλος προς τιμήν του κ. Γκένσερ στην κατοικία του έλληνα πρεσβευτή στο Βερολίνο, ο βετεράνος πολιτικός των Γερμανών Φιλελευθέρων (FDP) εξέφρασε την ικανοποίησή του για την επίσκεψη του Έλληνα υπουργού στην Γερμανία, την οποία χαρακτήρισε «αντίστοιχη του καλού επιπέδου των σχέσεων» των δύο χωρών, ενώ για την κατ'ιδίαν συνάντηση που είχαν, έκανε λόγο για «ιδιωτική συνάντηση μεταξύ παλαιών φίλων από φίλες χώρες» (2);

Εν αναμονή της επετείου, οι αρχές επέβαλαν δρακόντεια μέτρα ασφαλείας, περιορίζοντας κατά πολύ την κίνηση στο κέντρο της πόλης και ιδιαίτερα στην κεντρική Λεωφόρο της Αιώνιας Γαλήνης, όπου θα πραγματοποιηθεί η παρέλαση (2);

Δεν αποκλείεται μάλιστα τα εγκαίνιά του να γίνουν το Σάββατο επ' ευκαιρία της γιορτής του ΠΣΑΤ για τα παιδιά των συναδέλφων της Θεσσαλονίκης (2).

Варто зауважити, що ПЕ *προς τιμη(ν)*, який вживається здебільшого в книжній мові, має два морфологічних варіанти: з флексією *ν*, що є залишком кафаревуси (грец. καθαρεύουσα), офіційної мови Греції до 1976 року, та без неї. Варіант *προς τιμην* використовується частіше, витісняючи *προς τιμη*. Крім того, спостереження за корпусними текстами новогрецької мови свідчить, що саме прийменник *προς* є домінантним оточенням варіанта *τιμην*. Отже, ПЕ *προς τιμην* демонструє високий ступінь когезії.

Прийменник *κατόπιν* у ролі початкового компонента також зафіксовано в одній двокомпонентній моделі ПЕ. У базовій моделі – *Ρραερ – N3ns* він поєднується з іменником середнього роду у формі знахідного відмінка однини (*κατόπιν αιτήματος*). При цьому контексти ілюструють, що зазначений ПЕ дозволяє модифікацію, яка передбачає поширення іменникового компонента прикметником, проте не будь-якого прикметника, а лише лексеми *σχετικός*:

Επιπλέον, φέτος η «Cιnemaτία», που σκηνοθετεί ο Γιάννης Σανιώτης, αποκτά, κατόπιν αιτήματος πολλών τηλεθεατών, ακόμα πιο ψυχαγωγικό χαρακτήρα: «Ο κόσμος μάς ζητάει χιουμοριστικά αφιερώματα, εκπομπές που θα τους κάνουν να γελάσουν με την ψυχή τους (2);

Δεν είναι τυχαίο ότι, εκτός από την προ ημερησίας διατάξεως συζήτηση που θα πραγματοποιηθεί αύριο στη Βουλή κατόπιν σχετικού αιτήματος του προέδρου του ΛΑΟΣ Γ. Καρατζαφέρη, με απόφαση του πρωθυπουργού θα συνεδριάσουν αύριο το Πολιτικό Συμβούλιο της ΝΔ και το Σάββατο η Κεντρική Επιτροπή του κόμματος (2).

Отже, з огляду на обмежене вживання означення у складі цього ПЕ, можемо висновувати, що зазначений аналітизм вже відійшов від класу вільних сполук, але можливість вказаної модифікації засвідчує низький ступінь зв'язності ПЕ.

У новогрецькій мові в одній двокомпонентній моделі ПЕ причини прийменниково-іменникового походження прийменник стоїть у постпозиції до іменникового компонента. У цій моделі (*N1fs – Ρραερ*), утвореній від ПЕ *χάρη σε*, початковим компонентом є іменник жіночого роду у формі називного відмінка однини *χάρη*, а компонентом розгортання – прийменник *σε*:

Η σκηνοθετική αντίληψη δε σοκάρει, παρά τα ρηζικέλευθα θέματα που διαπραγματεύεται, χάρη στην ποιητικότητα και στο ρεαλισμό που επιστρατεύει σε ίσες δόσεις (2).

Аналіз граматичних параметрів іменникових компонентів двокомпонентних моделей ПЕ причини прийменниково-іменникового походження української мови довів, що більшість з них представлено іменниками середнього роду (5), менше – чоловічого (4) та жіночого (3). Щодо категорії відмінка іменника у двокомпонентних моделях ПЕ причини прийменниково-іменникового походження україн-

ської мови, то констатуємо форми місцевого (4), знахідного (4), орудного (2) та родового (2) відмінків.

Значна частина іменникових компонентів двоконпонентних моделей ПЕ причини прийменниково-іменникового походження новогрецької мови мають форму жіночого роду (6). В одній моделі зафіксовано форму середнього роду, до того ж всі іменникові компоненти виражають граматичне значення однини. Більшість іменникових компонентів вжито у формі знахідного відмінка (5), значно менше – родового (дві моделі) та називного (одна модель).

Отже, аналіз та зіставлення граматичних параметрів іменникових компонентів двоконпонентних моделей ПЕ причини прийменниково-іменникового походження української та новогрецької мов показав, що в новогрецькій мові, на відміну від української, категорію роду репрезентовано лише жіночим, який домінує у співвідношенні 1:6, та середнім. У новогрецькій мові іменники у складі двоконпонентних моделей ПЕ причини прийменниково-іменникового походження вжиті здебільшого у формі знахідного відмінка, оскільки новогрецька мова має чотириконпонентну відмінкову систему і значення, які в українській мові виражаються за допомогою давального, орудного, місцевого відмінків, в новогрецькій мові відтворюються знахідним відмінком. Водночас в новогрецькій мові зафіксовано одну модель з іменником у препозиції до прийменника, компонент розгортання якої десемантизувався. Аналіз граматичного параметра числа свідчить про домінування однини: якщо в українській мові співвідношення множини та однини у двоконпонентних моделях ПЕ причини прийменниково-іменникового походження становить 1:4, то в новогрецькій мові категорія числа в моделях зазначеного типу представлена лише формою однини.

Крім прийменниково-іменникових, в українській та новогрецькій мовах також наявні двоконпонентні дієприслівниково-прийменникові моделі (2 в українській та 1 в новогрецькій), що мають схожу структуру: Part – Праер (укр. *виходячи з/із/зі, відитовхуючись від*; грец. *ελπίζοντας σε*):

Ми створюємо паралельні структури влади в рамках Конституції і врешті-решт змушені

будемо, виходячи з патріотичних мотивів, піти на такий крок (1);

Δεν αρνείται ότι συνεχίζει να κάνει αίτηση ελπίζοντας στην προσοχή του κράτους, αλλά, «αφού δεν υποστηρίζονται οι ομάδες της Θεσσαλονίκης και τα χρήματα πάνε στην Αθήνα, προσπαθώ να στηρίξομαι στα πόδια μου» (2).

В українській мові побудовано одну прислівниково-прийменникову двоконпонентну модель Adv – Праер від ПЕ причини згідно з:

Згідно з указом президента № 78 від 11 лютого 2008 року, реалізовувати його на внутрішньому ринкові заборонено (1).

Отже, аналіз фактичного матеріалу української та новогрецької мов дав змогу виявити, що більшість двоконпонентних ПЕ причини становлять формації іменниково-прийменникового походження: в новогрецькій – 7, а в українській – 12. Домінантною позицією для прийменникових компонентів зазначених моделей є препозиція: в українській мові прийменники знаходяться у препозиції до іменника у всіх двоконпонентних моделях ПЕ причини, а в новогрецькій – прийменник займає постпозицію до іменника лише в одній моделі. У фактичному матеріалі новогрецької та української мов також трапляються дієприслівниково-прийменникові двоконпонентні моделі ПЕ причини (2 в українській та 1 в новогрецькій). Окрім цього, в українській мові побудовано одну двоконпонентну модель прислівниково-прийменникового походження.

Висновки та перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. Аналіз форми вираження та сполучуваності двоконпонентних ПЕ причини в українській та новогрецькій мовах засвідчив, що у формуванні цих одиниць, первинні прийменники вступають у синтагматичні відношення здебільшого з іменниками, значно рідше – з дієприслівниками та прислівниками.

Запропоноване дослідження відкриває перспективи визначення та упорядкування шляхів поповнення класу складених прийменників. Проте вивчення форми вираження та сполучуваності ПЕ інших семантичних груп в мовах, що є віддалено спорідненими, ще потребує ретельного дослідження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонова О. О. Еквіваленти слова, співвідносні з прийменниками семантики відповідності у польській і українській мовах / О. О. Антонова // Магістеріум. – 2009. – Вип. 37. – С. 13–17.
2. Бутко Л. В. Неповнозначні лексичні комплекси української мови (структурно-семантичний і функціонально-стилістичний аспекти) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. В. Бутко. – Кіровоград, 2008. – 17 с.
3. Куш Н. В. Прийменникова еквівалентність в українській граматиці: структура, семантика, функції : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н. В. Куш. – Донецьк, 2009. – 20 с.
4. Левакіна Т. В. Семантична диференціація та функціонування прийменників соціативності в українській мові : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Левакіна. – Запоріжжя, 2011. – 17 с.
5. Лучик А. А. Природа і статус еквівалентів слова у мовній системі / А. А. Лучик // Мовознавство. – 2006. – № 5. – С. 95–99.
6. Пособчук О. О. Статус прийменникових еквівалентів слова в українській, німецькій та іспанській мовах / О. О. Пособчук // Мова, література і культура: актуальні питання взаємодії : [матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., 22–23 серпня 2014 р.]. – Львів : ГО «Наукова філологічна організація «Логос», 2014. – С. 39–42.
7. Hoffmann S. Grammaticalization and English Complex Prepositions: A Corpus-Based Study / Sebastian Hoffmann. – London & New York : Routledge, 2005. – 214 p.
8. Klégr A. English complex prepositions of the prepositional phrase type / Ales Klégr // Acta Universitatis Carolinae Philologica 5, Prague Studies in English XXII. – Prague, 1997. – P. 51–78.

9. Quirk R. A comprehensive grammar of the English language / Randolph Quirk, Sidney Greenbaum, Geoffrey Leech, Jan Svartvik. – London : Longman, 1985. – 1120 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Корпус української мови – <http://www.mova.info/corpus.aspx/>.
2. Corpus of Modern Greek – <http://www.web-corpora.net/GreekCorpus/>.